

A MAGYAR HADTÖRTÉNELEM HALADÓ KATONAI SZABÁLYZATAIBÓL¹

Rohonyi Gábor hadnagy

„Fegyelem nélkül a had nem had, hanem zűrzavar“ — mondotta a magyar függetlenség 17. században élt lánglelkű harcosa, Zrínyi Miklós, a költő, hadvezér és hadtudományi író.

Zrínyi e szavai örökértékűek és örökérvényűek. „A had nem had, hanem zűrzavar“ akkor, ha nincsenek olyan törvények, amelyek megszabják a tisztek és katonák feladatait és kötelességeit a hadsereg életének legkülönbözőbb és legváltozatosabb helyzeteiben. E törvények gyűjteményei a szabályzatok. A szabályzatok foglalják magukban a katonák mindenkor kötelességeit. A szabályzat — a hadsereg életének alaptörvénye! Ezt az alaptörvényt ismerni kell és ezek szellemében kell élni, mert különben mit ér a legkiválóbb szabályzat is? A magyar történelem nagy hadvezérei, haladó alakjai mind fontosnak tartották, hogy megfelelő törvényekkel szabályozzák katonáik, hadseregük életét, működését. Megkövetelték azt is, hogy a tisztek és közkatonák egyaránt alá vessék magukat e rendelkezéseknek.

A régi katonai szabályzatokat ne képzeljük olyanoknak, mint a maikat. Ezek gyakran csak rövid utasítások és — különösen a legkorábbiak — főleg a fegyelem, az alá- és fölérendeltségi viszony és a polgári lakossággal való kapcsolat kérdéseit érintik. Történelmünk nem minden korszakában találjuk meg a katonai szabályzatokat, de amikor megtaláljuk, akkor ezek fontosságára, betartásuk kötelezettségeire is becses adatokat nyerünk.

Történelmünk korai századaiból semilyen nyomát nem találjuk katonai szabályzatoknak. Ennek oka részint a korabeli hadsereg még fejletlen viszonyaiban keresendő.

¹ Jelen tanulmány nem lép fel azzal az igénnyel, hogy a haladó magyar katonai szabályzatok áttekintését vagy elemzését adja. Célja, hogy — kísérletképpen — képet fessen arról, hogy történelmünk egyes korszakaiban a haladó magyar hadvezérek és politikusok milyen jelentőséget tulajdonítottak a magyar katonai szabályzatoknak és hogyan igyekeztek ezeket elterjeszteni. A katonai szabályzatok feldolgozása további kutatások eredményeként születhetik meg, kiindulva az adott korszak gazdasági, társadalmi, általános- és fegyver-technikai, valamint hadseregszervezési problémáiból. A szerző hangsúlyozni kívánja, hogy ebben a tanulmányban ezt nem tűzte ki feladatul.

A korai középkorban csak ritkán beszélhetünk reguláris hadsereg-ről és egyrészt éppen ez magyarázza a szabályzatok hiányát. A gyakorlat csak sebtiben csoportosított haderő viszonyai nem is tették lehetővé az általános érvényű szabályzatok megszületését. De e mellett jórészt magyarázza az is a katonai szabályzatok hiányát, hogy az írásbeliség nincs elterjedve, az írás és olvasás tudománya — néhány ember kivételével — ismeretlen.

Nem jelenti ez azonban azt, hogy a hadsereg kiképzetlen, gyakorlatlan, fegyvelmezetlen emberek zagyva tömege volt. Voltak ekkor is olyan törvények, olyan szabályok, amelyeket jól kellett ismernie minden harcosnak. A vezérek és tisztek feladata volt az, hogy ezekre kioktassák a katonákat és begyakorolják azokat. Ez már csak azért sem volt olyan nehéz, mint azt ma gondolnánk, mert a hadseregek létszáma viszonylag kicsiny volt. Különösen a korai középkorban néhány száz fegyveres már jelentős haderőnek számított. A hadviselés szabályainak ily módon történt oktatására számos adatunk maradt fent. A korabeli források leírják ezt már a honfoglaló magyarokról, de még később Hunyadi János és Mátyás korában is számos helyen emlékeznek meg erről,² pedig Hunyadi János, de különösen Mátyás hadserege a korabeli Európában kiemelkedő helyet foglalt el.

A 16. században a magyar nép létét fenyegető török veszedelemmel szemben minden erőt mozgósítani kellett. Az erős, ütőképes hadseregrel talán sohasem volt nagyobbszükség, mint ebben a korban. Nem véletlen, hogy első katonai szabályzataink éppen a 16. században, a török elleni harcok során születtek meg, noha e korban szervezett magyar hadseregről nem beszélhetünk. A magyar haderőt lényegében az egymással szervezett, szoros összeköttetésben nem lévő végvárok katonasága képezte. E végvárok rendszerint valamely főkapitány (supremus capitaneus) hatáskörébe voltak rendelve, azonban legtöbbszörre önálló feladatot, szerepet tölthettek be. Ez alól csak az egyes végvárok kapitánysága alá tartozó kisebb palánkok, kastélyok, őrhelyek képeztek kivételt. Éppen ezért a korai szabályzatoknak jellemző sajátossága az, hogy — kevés kivétellel — nem az egész haderő, hanem csak egyes csapatok, várőrségek számára, gyakran valamely meghatározott harci cselekmény végrehajtására készültek. Mégis többnek kell tekintenünk ezeket egyszerű parancsoknál, mert sok olyan kérdést is tartalmaznak, melynek általánosabb jelentősége is volt. Így intézkednek az alá- és fölrendeltségi viszonyról, a fizetések rendjéről, az ellátás kérdéseiről, a fegyverek gondozásáról, az őrszolgálat ellátásáról, stb. Példának megemlíthető az a katonai utasítás, melyet 1567-ben adtak ki a veszprémi várparancsnok-

² Csak példaképpen említem meg a népfelkelők kiképzését Nándorfehérvár (Belgrád) 1456-ik évi ostromakor, vagy Sabác várának 1476-ik évi ostromát.

nak, aki egyúttal Tihany kapitánya is volt, Tihany vára védelmének ellátásáról.³ Nem ilyen, hanem általános jellegű a 16. század második felében készült „Hadiszabályok a magyar lovasság és hajduk számára”.⁴ Az ilyen szabályzatok azonban igen ritkák voltak. Meg kell jegyezni még azt is, hogy e szabályzatok jelentős részét a bécsi Haditanács adta ki. Ennek ellenére ezeket a szabályzatokat magyar katonai szabályzatoknak tekinthetjük, mert a török elleni harcok speciális magyar viszonyait tükrözik.

Ez mutatja, hogy a Habsburgok felismerték a török elleni harcban a magyar haderő szerepét és ez különös erővel világít rá arra, hogy mekkora felelősség terheli a bécsi udvart, amely a felismerés ellenére sem igyekezett létrehozni a szervezett magyar hadsereget.

Ritkák voltak az általános érvényű szabályzatok még a 17. század elején is, amikor megindultak az erdélyi fejedelmek, Bocskai, Bethlen, Habsburg-ellenes nemzeti függetlenségi mozgalmak. Pedig az erdélyi fejedelmek hadseregei szervezettség tekintetében össze sem mérhetők a végvári katonasággal, ez utóbbinál sokkal fejlettebbek. Bocskai és Bethlen is felismerte, hogy a hadsereg megszervezésében milyen jelentős helyet foglalnak el a jó szabályzatok. A katonák és tisztek jelentős része azonban még nem látta a katonai szabályzatok szükségességét a hadsereg életében. Ez a felismerés csak Zrínyi Miklós fellépése és működése után vált általánossá.

Bocskai 1606-ban hadiszabályzatot adott ki.⁵ Szabályzata már általános érvényű volt és az első ilyen jellegű, kifejezetten magyar hadiszabályzatok közül való. Szabályozza az egyes csapatok létszámát, a tisztek kinevezési jogát, a hadsereg fegyelmét, a katonáknak a polgári lakossággal való viszonyát, stb. A csapatok létszámára vonatkozóan elrendeli: „... az lovas hadnak az ő regulája rendtartása ez, hogy az lovas kapitány legfellyebb ött száz lóval lehessen, és a kapitány fellyeb való hadnagyot száz lovasnál ne tartson alatta és mind az kapitánynak, mint pedig az hadnagyoknak az alatta való vitézeknek számok és nevek rend szerint felírva legyen.” A lakossággal való jó viszony érdekében megparancsolja: „Az jobbágyoknak lovát, barmát, bármí ingó-bíngó jószágát akármi legyen az, senki el ne vegye, valaki pedig ezt általhágja, tartozzék az kapitánnya visszaadni az marhát és őt magát afféle cselekedetért erősen megvasalni: ha pedig az kapitány meg nem míveli, elveszeje tisztességét, ha pedig az marhát eladta volna, elégicse meg az szegény embert.”

Bocskainál még sokkal jelentősebb hadseregszervezői tevékenységet fejtett ki a magyar hadtörténelem egyik legkiemelkedőbb alakja, Bethlen Gábor. Bethlen hadserege a korabeli Európa egyik legnagyobb, legszer-

³ Hadtörténelmi Közlemények 1889. 320. old.

⁴ Hadtörténelmi Közlemények 1891. 148—152. old.

⁵ Hadtörténelmi Közlemények 1890. 115—117. old.

vezettebb, legütöképesebb hadserege volt, mely sok fényes győzelmet aratott a császári seregek felett. Hogy Bethlen hadseregének európai jelentőségét megértsük, vessünk egy pillantást a Habsburg-ellenes szövetség hadseregeinek 1626-ban készült kimutatására:⁶

Dánia	— — — — —	30.000 gyalogos	8.000 lovas
Gábor (t. i. Bethlen)	— —	30.000 gyalogos	20.000 lovas
Franciaország	— — —	20.000 gyalogos	3—4.000 lovas (Eldzásban)
Franciaország	— — — —	10.000 gyalogos	3.000 lovas (Flandriában)
Hollandia	— — — —	20.000 gyalogos	6.000 lovas
N.-Britannia	— — — —	30.000 gyalogos	4.000 lovas
Olaszország	— — — —		
Savoya	— — — —	25.000 gyalogos	5.000 lovas
Venecia	— — — —	20.000 gyalogos	3.000 lovas

E pár számadat meggyőző képet ad Bethlen hadi erejéről. Bethlen gyalogságának számát a szövetség egyetlen hadserege sem múlta felül; lovassága pedig az egész szövetséges lovasság kétötödét tette ki. Hatalmas munkát kellett azonban kifejtenie, amíg ezt a hadsereget megteremtette. Bethlen szigorú fegyelmet honosított meg, nem tűrte a katonák rablását, pusztítását. Számos olyan levele maradt ránk, amelyben a fegyelem és a szabályok pontos, feltétel nélküli betartására hívja fel a figyelmet. A hadsereg fegyelmének és egyöntetőségének megteremtése érdekében már 1614-ben kiadta „Tábori parancsolatát”-t.⁷

Azonban Bethlen legtöbb szabályzata is magán viseli még a 16. századi szabályzatok jellegét: egy-egy csapat számára készültek vagy egy-egy meghatározott harci cselekmény elvégzésére vonatkoznak. Így Rédey Ferenchez 1616. jan. 9-én írt levelében⁸ szabályozza a hadfölkelés ügyét és utasításokat ad Rédeynek a szemle (mustra) végrehajtására vonatkozólag. Meghatározza ebben, hogy kinek hány fegyverest kell kiállítania, sőt a fegyverzetet is szabályozza. Ilyen jellegű utasítása és tanácsa Rákóczi Györgyhez is, annak homonnai csatavesztése után.⁹ Ilyen 1621-ben Thurzó Imréhez írt levele,¹⁰ amelyben a hadi rendtartást szabályozza. Hasonló még I. Rákóczi György 1634. évi hadiszabályzata is,¹¹ mely ugyan az egész hadseregére vonatkozott, de kimondottan havasalföldi hadjáratára való felkészülés során készült.

⁶ Közli: Wittmann: Bethlen Gábor mint hadseregszervező. Budapest. 1952. 10. old.

⁷ Erdélyi Múzeum 1815. 179. old.

⁸ Török-magyar államokmánytár. Pest, 1868. I. 142. old.

⁹ Szilágyi: Bethlen Gábor kiadatlan politikai levelei. Budapest 1879. 158. old.

¹⁰ Szilágyi: i. m. 229. old. E levélben Bethlen vázolja hadászati elveit is és utasításokat ad Thurzónak feladata végrehajtásához.

¹¹ Hadtörténelmi Közlemények 1894. 143—148. old.

A magyar történelemben először Zrínyi Miklós ismerte fel világosan azt, hogy az efajta szabályzatok és utasítások nem pótolhatják az általános érvényű szabályzatokat.

A 17. század egyik legjelentősebb alakja volt Zrínyi Miklós, a költő, hadvezér és hadtudományi író. Zrínyi az önálló nemzeti hadsereg megteremtésének lánglelkű apostola volt. Ezt az önálló nemzeti hadsereget Zrínyi a legmagasabbrendű katonai erényekkel rendelkező haderőnek képzelte el. Zrínyi idején minden objektív lehetősége meg volt a török kiűzésének az országból. Zrínyi nagy történelmi érdeme az, hogy felismerte a lehetőségeket. Hangoztatta, hogy ha a magyar nép nem akar újra rabláncra kerülni, akkor önmagának kell felszabadítani önmagát: létre kell hozni az önálló nemzeti hadsereget. E célok érdekében írta elméleti hadtudományi műveit. Hogy a szabályzatoknak milyen fontosságot tulajdonított, az mutatja, hogy ő maga írt ilyen szabályzatokat. Ilyen a Tábori Kis Tracta és a Vitéz Hadnagy is, ez utóbbi harcászati és hadászati szabályok gyűjteményének tekinthető. Műveinek két sajátossága van. Az egyik sajátosság az, hogy szinte minden lapja politikai jelentőségű kérdésekkel van teletűzdelve. Ugyanakkor nagy politikai jelentőségű műveiben sok olyan kérdést vet fel, amelyeknek hadtudományi művekben vagy éppen katonai szabályzatokban volna a helye. Ez arra mutat, hogy Zrínyi a politikát és a hadtudományt nem tartotta elválaszthatónak. A másik sajátosság az, hogy szabályzatai nem valamely meglévő hadsereg számára készültek, hanem egy elképzelt, ideális magyar haderő részére, amelyet majd hadtudományi műveiben lefektetett elvei alapján kell megszervezni, kiképezni és irányítani.

Műveinek pontos keletkezését nem mindig tudjuk megállapítani, mert hosszabb ideig, egymással párhuzamosan írta őket. Általában azonban prózai művei (a már említett Tábori Kis Tractán és Vitéz Hadnagyon kívül a Mátyás Király Életéről Való Elmélkedés és a Török Áfium Ellen Való Orvosság) 1655—1662 között keletkeztek.¹² Keletkezési sorrendben az elsők: A Tábori Kis Tracta és a Vitéz Hadnagy.¹³

A Tábori Kis Tracta befejezetlen mű. Lényegében — mai kifejezéssel — a hadsereg szolgálati szabályzatául készült. Zrínyi alaposan foglalkozott az ilyen jellegű irodalommal. Erre mutat az is, hogy hasonló jellegű külföldi művekről készült részletes — jegyzetekkel ellátott — kivonatok maradtak fent hagyatékában. A Tábori Kis Tracta mindenképp előt a hadsereg egészével foglalkozik. Zrínyi fejtegeti a hadsereg szükséges létszámát, hogy mennyi legyen a gyalogosok és lovasok helyes számaránya. Továbbiakban a tisztekkel foglalkozik, az egyes fegyvernemek csapatbeosztásával, a fizetéssel, ellátással, szállítással, a beszerzés módjával. Külön tárgyalja a tábor helyes beosztását, a csapatok, tisztek, stb. elhelyezését, a csapatok és tisztek szállását, stb. Ez az egy-

¹² A Tábori Kis Tractát valószínűleg már korábban megírta.

¹³ Zrínyi prózai munkáinak legújabb — kritikai — kiadása Markó Arpád: Gróf Zrínyi Miklós prózai munkái. Budapest 1939.

szerű felsorolás is mutatja azt, hogy Zrínyi e műve milyen széles skálán mozog, a problémáknak milyen hatalmas tömeget öleli fel. Még nagyobb jelentőséget kap azonban műve, ha tartalmi szempontból is kissé megvizsgáljuk.

Nagy jelentőségű az, amit a hadsereg felszereléséről és ellátásáról ír. Ezt „közönséges gondoskodás”-ból (vagyis állami, kincstári javakból) kell fedezni. A korabeli hadseregek felszerelése és ellátása nem ilven volt. Ruházatáról, lováról, fegyveréről, sőt még lőszeréről, golyóról, puskaporról is mindenkinek magának kellett gondoskodnia. Zrínyi ezt a gyakorlatot elveti és egységes ruházatot, fegyverzetet ír elő a katonáknak, melyről az államnak kell gondoskodnia. Az emberek és állatok élelmezésének sajátos, de egyszerű és olcsó módja uralkodott a 16–17. században. A hadsereg, amerre járt, összerabolta a szükséges készleteket. Így a föld népe ugyanúgy félt saját katonaságától, mint az ellenségtől, mindkettőt egyforma csapásnak tekintette. Zrínyi a nép és a hadsereg közötti szoros kapcsolatokat akarta ápolni. Kifejti, hogy az élelmet a kincstár kereskedőktől, vagy parasztoktól vásárolja meg. Szigorúan tiltja a rablást. Ha a katonák másképpen nem tudnak élelmet szerezni és elveszik a lakosság készleteit, ezt feltétlenül meg kell téríteni. Mielőtt a hadjáratot megindítják, megfelelő utánpótlási bázisokat, raktárakat kell felépíteni.

Mindkét álláspontja messze megelőzte korát. A korabeli nyugati hadvezérek gyakorlatában ezeket nem találjuk meg. Egyedül a 17. század elejének kiváló svéd hadvezére, Gusztáv Adolf valósította meg ezeket az elveket hadjárataiban.

Másik művében, a *Vitéz Hadnagyban*, lényegében hadászati és harcászati elveit fekteti le. Emű minden bizonnyal az 1650–57-es évek között készülhetett. Munkájában a gondolatok nem szervesen kapcsolódnak egymáshoz, ugyanazon kérdésre több helyen is visszatér. Ennek oka az, hogy Zrínyi e művét történelmi és katonai szakkönyvek olvasásakor, mintegy ezekhez készített jegyzetek formájában írta. Így tehát lényegében hadászati és harcászati gondolati gyűjteménynek tekinthető. Műve három fejezetre oszlik, címeik: *Discursusok*, *Aphorismák*, *Centuriák*.

Ha figyelmesen tanulmányozzuk Zrínyi munkáját, annak egyes fejezeitől a következő képet kaphatjuk.

Discursusok. Zrínyi hosszabb-rövidebb katonai, politikai, történelmi feljegyzéseit nevezte *discursusoknak*. Hat ilyen *discursusa* van művében.

Az első a vitézségről szól. A vitézség alatt Zrínyi soha nem egyedül a bátorságot és hősiességet érti, hanem idesorolja a vezér elméleti képzettségét és ennek szükségességét is. A katonának szorgalmasan kell tanulnia, mert a helyzetek helyes megítélésére csak ekkor lesz képes.

A harmadik és negyedik *discursus* egymás kiegészítői. Itt fogalmazza meg elméleti és a maga katonai gyakorlatában is kipróbált hadviselési alapelveit. Rugalmas, a helyzethez mindig alkalmazkodó képességet kíván

a vezértől. A vezér ne kapkodjon, legyen előrelátó. Mindig a végcélt tartsa szeme előtt és módszereit ehhez szabja.

Az ötödikben arról értekezik, hogy győzelem még nem jelenti a háború végét, egy győzelem még csak pillanatnyi siker és nem a végső győzelem az ellenség felett. A vezér feladata, hogy teljesen kiaknázza a győzelem adta kedvező hadihelyzetet és megsemmisítse az ellenséget. Zrínyi tehát világosan látta a stratégia és taktika közötti döntő különbséget, hiszen jól fogalmazta meg a hadászati és harcászati siker közötti különbséget is.

Aphorismák. A könyv e fejezete lényegében a római történetíró Tacitus, valamint Julius Caesar munkáinak olvasása közben készült. Zrínyi az Aphorismákban nem egyszerű példákat merít a római történelemből e művek alapján, hanem kifejti azokat a gondolatokat, amelyeket benne e klasszikus íróknak a gondolatai ébresztettek. Valamennyi gondolatát egy alapgondolat köré csoportosítja: a hadviselés nem csupán a nyers erők mérkőzése, nem kizárólag matematikai számítások tudománya. Zrínyi e rövid fejtegetésekben több új hadműveleti elvet állított fel. Teljesen újszerű hadműveleti elv volt pl. az, amit Zrínyi erősen hangsúlyoz, hogy az ellenséget saját földjén kell megverni. Érdemes, — hogy fogalmat alkothassunk a gondolatok sokrétűségéről — néhány aphorisma címét megemlíteni anélkül, hogy tartalmi ismertetésébe belemennék: Hírnév; Egyetlenkedés; Gondatlanság; Hírszerző; Biztonság; A csapatok megosztása; Gyorsaság; Helyismeret; Tapasztalat; Állhatatosság; A túlzott önbizalom; Hadicsel; A vezér helye; Büntetés; Engedelmesség; Gyalogság; Titoktartás, stb.

Centuriák. Ez a fejezet Zrínyi apróbb gondolatainak összefoglalása.

A Vitéz Hadnagy nagy jelentősége, hogy szakít a kor általános katonai elméletével és gyakorlatával, a metodizmussal, melynek egyik legismertebb képviselője volt Zrínyi ellenfele, Montecuccoli. A metodizmus hívei nem akartak csatát vívni. Félremagyarázták Gusztáv Adolf hadművészetét. A hadműveletek aprólékos, gondos előkészítéséből, a manőverezésből azt a következtetést vonták le, hogy a hadsereg akkor győzhet, ha kerül az ellenséggel való megütközést, kerülgeti az ellenséget, hogy azt kifárasztja.¹⁴ Zrínyi e művében azt fejtegeti, hogy az ellenségre döntő csapást kell mérni, a hadjárat céljának az ellenség megsemmisítését tekinti.

Már önmagában az a tény, hogy Zrínyi saját maga írt szabályzatokat mutatja, hogy milyen jelentőséget tulajdonított a szabályzatok ismeretének. Ő a fegyelmezett, tanult, katonai ismeretekkel rendelkező magyar katonát akarta látni seregében. A fegyelem az, amit mindenekelőtt meg kellett szilárdítani. Fegyelem nélkül semilyen eredményt sem lehet elérni. A Török Áfium ellen való orvosságban a következőket írja:

¹⁴ Jellemző, hogy Montecuccoli hadvezéri pályafutásának mintegy 40 éve alatt mindössze egyszer engedte magát jelentősebb csatára kényszeríteni.

„Másik impedimentuma (akadálya) a mi igyekezetünknek amint mondám, a felettébb való szabadság vélekedése. Azt tanítják a mi magyarink: non bene de toto libertas venditur auro (a szabadság még aranyért sincs jól eladva). Igaz bizonyára az, hogy nincs a szabadságnál szebb dolog, de viszont, aki az ilyen militaris disciplinát (katonai fegyelmet) szabadsággal ellenkező dolognak tartja, vagy bolond, vagy tunya, rossz és rest. Mert én azt vallom, és assecuralom (biztosítom) az én magyarimat, hogy ha jó militaris disciplinát instituálnak (honosítanak meg, rendszeresítenek), semmi ez világon nem lesz, ami az ő libertásokat (szabadságukat) jobban megtartsa és conserválja, (megőrizze) mint az,¹⁵ A fegyelemsértést meg kell büntetni, de a büntetést nem szabad összetéveszteni a kegyetlenséggel: „...nem kegyetlenség az, aki büntetés; kegyetlenség a bűnösöket nem büntetni, mert a jónak ártanak. Ha te az te népedet meg nem bünteted, az gyalázatos szaladásért, vajki hamar szokásul vesz aztat. Igen meg kell azért büntetni: egy rossznak szaladása gyakorta az egész sereget megtébolítja. Rómaiak, ha valaha az ő seregek szaladott, minden tizediket, amelyre a sors esett, gyalázattal megölték.”¹⁶ Nem egy helyen beszél arról, hogy fel kell eleveníteni a régi, feledésbe ment, katonai regulákat. Ezeket, kiegészítve az újakkal, meg kell tanulni a vezéreknél is, a katonáknál is. De ki tanítsa meg e szabályokat? — veti fel a kérdést Zrínyi — hiszen nincsenek tanult, képzett tisztjeink. „Vagyon bizonyára országunkban jó és elég nép, ha erre ilyenképpen viselünk gondot, és kiválasztván, megfogadjuk, jól megtanítjuk, jó tudós tisztviselők¹⁷ által. Ugy vagyon abbul is, egy legnagyobb fogatkozásunk vagyon, hogy nincsenek jó tisztviselőink, kiknek ugyan számosan kellene lenni, akik a hadi regulákra taníthatnák a népet... én a hadnépet magyarbul akarom csinálni, de mivel a hosszú békeség elszoktatta nemzetünket a disciplinától, kell mestereket találnunk, akik által ismét in usum jöhessünk az elfelejtett reguláknak (az elfelejtett hadiszabályokat ismét felelevenítsük); azért nem szégyen attul tanulni, aki többet tud, szégyen megkötni magát tudatlanságban és nem tanulni.”¹⁸

Igen érdekesen kapcsolja össze Zrínyi a katonák között végzendő politikai munkát a szabályzatokkal és a szabályzatok betartásával. A vezér kötelessége, hogy a sereg erkölcsi szelleme olyan legyen, hogy a katonák biztosak legyenek a győzelemben. De ezt csak úgy érheti el, ha seregében betartják a jó szabályzatokat. „Szükséges, hogy a sereg, mikor ellenségre megyen, nemcsak jó reménységben legyen a győzelem felől, hanem igen álhatatosan el is higgye, hogy meggyőzi az ellenséget; mert ebből az okból neveledik kedve a harcoláshoz, és következőképpen szíve és ereje. Hogy pedig ez a magahitel avagy confidentia (önbizalom) benne találtassék, a kapitány mestersége az; azonkívül az

¹⁵ Markó: i. m. 294. old.

¹⁶ Vitéz Hadnagy. Markó: i. m. 151. old.

¹⁷ Zrínyi „tisztviselők“ alatt a tiszteteket érti.

¹⁸ Török Áfium. Markó: i. m. 293. old.

maga jó rendtartása és végzése: mert ha a had rendetlen lészen, miképpen lehessen az, hogy elhitesse magával, hogy megveri a jó, rendes ellenséget.¹⁹

A szabályzatokat, a jó „regulákat” nem elég azonban összeállítani, még csak az ismerete sem elég. Ezeket be kell gyakorolniuk a katonáknak. „Ha békesség és félelem nélkül való időkbén a te hadad nem istrázsál, nem vigyáz, nem fárad, vajmi nehéznek fog tetszeni neki, mikor a háborúságos és félelmes idő eljön; minden dolog újnak és szokatlannak tetszik neki.”²⁰

Zrínyi azonban soha sem követeli, hogy betűszerint alkalmazkodjanak a szabályokhoz. A szabály oly keret, melyet az étellel kell kitölteni. „Nincs a hadakozásnak oly regulája, kit okvetlenül megtarthasson mindenkor a hadnagy. Különböztetni kell és változtatni a dolgokat, az mint az idő és az alkalmazhatóság parancsolja.”²¹ Zrínyi is azt tartotta tehát: a szabályzatnak nem a betűje, hanem a szelleme a fontos!

A Wesselényi-féle összeesküvés leleplezése után, az 1670-es évektől kezdve császári katonaság ült a nép nyakára, fosztogatta, rabolta, pusztította országunkat. A magyar végvárak katonaságát szélnek eresztették, mert félték, hogy újabb összeesküvés fegyveres támasztékát fogják jelenteni. A parasztok, az elszegényedett nemesek és elüldözött végvári vitézek ezrei bujdosak el az erdélyi határszélekre. E „bujdosók” állandó, aktív harcot folytattak a megszállók ellen. Nem volt szervezett, reguláris hadseregük, mégis szükségesnek látták, hogy kiadják a „Bujdosók hadiszabályzatát”-t.²² Persze a kiadott szabályzat még nem jelentette, hogy annak rendelkezéseit be is tartják, mert a bujdosóknak nem lévén kiépített szervezetük, nem volt, aki ellenőrizte volna ezek szigorú betartását. 1678-ban Thököly Imre állt a bujdosók élére. A bujdosók most már nagyobb csapatokban szervezkedtek. Thököly is fontosnak tartotta, hogy hadseregében rend és fegyelem legyen. 1681-ben kibocsájtotta hadiszabályzatát: az *Edicta Militaria*-t.²³ Ebben intézkedik arról, hogy megszűnjenek a fosztogatások. A fosztogatókra halálbüntetést szab: „Senki az otthon lakos szegénységet ne háborgassa, nyomorgassa, marháját, ne haitsa, falujok el ne pusztítsa. Malmokat, házakat ne égesse más rendelt Quártélyát fel ne verje, vagy gazdáját meg ne fosztya vagy károsítja, hanem ellenségégtől nyerien a mire Isten segíti, különben meg hall.” Majd alább: „Valaki mesterembereket, lakatosokat, kovácsokat és egyébféle mesterembereket is háborgat, művszereiben megkárosítja, ki miatt is az egész vitézljő rendeknek nagy fogyatkozása esik, meghal érte.” Hasonlóképpen halállal bünteti a szabályzat azt, aki az ellenséggel cimborál, vagy a kapott parancsnak ellenszegül: „Senki előljárójára ne támadjon, ellene

¹⁹ Vitéz Hadnagy. Markó: i. m. 203. old.

²⁰ Vitéz Hadnagy. Markó: i. m. 127. old.

²¹ Vitéz Hadnagy. Markó: i. m. 107. old.

²² Hadtörténelmi Közlemények. 1894. 569—570. old.

²³ Országos Széchenyi Könyvtár. Kézirattár. 3.763./fol. lat.

fegyvert ne fogjon, ne szidja, ne verje, mert meghal érte.“ „Valaki strázsára, csatára, egyéb szolgálatra küldetik, ha el nem menne, vagy abban el nem járna hiven, meghaljon érte.“ Az egész szabályzat általában a felkelők seregei fegyelmének megszilárdítását tűzi ki célul. Ez a szabályzat azonban nem volt képes arra, hogy reguláris hadsereggé kovácsolja össze a kuruc csapatokat.

Thököly Imre szabadságharca elbukott, de a bujdosók nem tették le a fegyvert. Hol itt, hol ott robbant ki a mozgalom. Végül 1703-ban a tiszaháti parasztfelkelők vezérei, Esze Tamás és társai a Lengyelországba menekült Rákóczi Ferenchez fordultak. Rákóczi a felkelő parasztok hívó szavára átlépte az ország határát és a felkelők élére állott.

Rákóczi kibontott zászlója alá tömegesen gyülekeztek a parasztok, a tönkrement kisnemesek, a Habsburg-elyomás ellen immár évtizedek óta harcoló bujdosók, a nép fiai. Ezek a rongyos, rosszul felfegyverzett csapatok hihetetlen lelkesedéssel harcoltak; hősiességekkel meg is hozta a gyümölcsét. A felkelők sorozatos győzelmei egyre több nemest állítottak Rákóczi zászlaja alá. Széles Habsburg-ellenes nemzeti összefogás alakult ki. A szabadság híveinek száma megsokszorozódott. De a szabadság kivívásának egyik legfontosabb feltételét létre kellett hozni; meg kellett teremteni egy olyan hadsereget, mely helytálló volt a fegyelmében, reguláris császári katonasággal szemben. Nem volt könnyű feladat, mert a bujdosók nem voltak hozzácsokva az erős hadsereg szilárd bástyájához, a katonai vasfegyelméhez. A kuruc hadsereg másik döntő hiányossága az volt, hogy a hadsereg vezetői nagyrészt nem értették a nagyobb csapatok, egységek hadmozdulatait, a manőverezést. Ezeken kívül is még egy sereg nehézséggel kellett megküzdeni Rákóczi hadseregszervező munkájának. Rákóczi munkája azonban nem volt eredménytelen. Hamarosan megszületett az erős, ütőképessé kuruc hadsereg. A reguláris kuruc haderő létrehozása során nagy szerepük volt Rákóczi hadiszabályzatainak és katonai rendeleteinek. Rákóczi hatalmas jelentőséget tulajdonított a regulamentumoknak és edictumoknak.

Már a szabadságharc megindulásakor megkezdte regulamentumainak szerkesztését, így az első regulamentumok és edictumok már 1703-ban megjelentek és ezeket sorozatosan követték a többiek is. E szabályzatoknak, a „jó rendtartásoknak“ nagy szerepük volt a már megteremtett kuruc haderő megszilárdításában. Nem ment azonban ez egyik napról a másikra. Maga Rákóczi beszél arról a Regulamentum Universale előszavában 1707-ben, hogy milyen nehéz volt fegyelmézett, rendezett haderőt teremteni. A fegyelméhez nem szokott felkelők seregeit csak bizonyos idő után sikerült megfegyelméznie. Igen érdekesek ezek a szabályzatok, de hosszasan nem foglalkozhatunk mindegyikkel.

Rákóczi szabályzatszerkesztő tevékenysége különösen az 1705. évtől bontakozott ki. 1705. máj. 1-én kelt a Hadi Edictum, melyet Rákóczi a szécsényi országgyűlés elé terjesztett. Ezzel is ki akarta hangsúlyozni a szabályzat nagy jelentőségét, melyet ő a következő szavakkal jellemzett:

e szabályzat célja a hadsereg „zsinór mértéke szerint való igazgatásának világ elejibe terjesztése“. Ezzel egyidőben több más szabályzatot is kiadott Rákóczi. 1705 fontos dátum a magyar katonai szabályzatok történetében: ekkor jelentek meg az első nyomtatott szabályzatok; de az 1705. év fordulópontot jelentett a kuruckori szabályzatok fejlődésében is. Ezt aláhúzza még az a tény is, hogy 1705 őszén Rákóczi nyomtatásban kiadta Forgách Simon előszavával Zrínyi „Török Áfium Ellen Való Orvosság“-át.

Az 1705. máj. 1-én Egerben jóváhagyott „Utasítás a várparancsnokok részére“²⁴ általános határozatokból és öt fejezetből áll. Az általános határozatokban szerepel, hogyan gondoskodjék a parancsnok a vár biztosításáról, a vár felszerelésének megszervezéséről, a szükséges élelem-tartalékokról. Foglalkozik azzal az utasítás, hogyan védekezzék a lakosok és idegenek árulása ellen. Részletesen szabályozza az őrszolgálat — mind a nappali, mind az éjszakai — rendjét. Pl. az őrök csak a kiküldetésekor tudhatják meg, hogy melyik őrhelyen lesznek; az új őrök a régiektől szabályosan vegyék át a szolgálatot, stb. A kapunyitás és kapuzárás idejéről és a riadókról is rendelkezik. Sőt azzal is foglalkozik, hogy a vár milyen körülmények között adható fel és milyen feltételeket kell kikötni.

Az 1705-ös Hadi Edictumot rövidesen visszavonták, de már 1705 őszén elkészült az alapszövege az Általános Hadiszabályzatnak, amely azonban csak 1707-ben látott napvilágot. Rákóczi 1706-ban Nagyszombatban kiadta a hadi törvényeket.²⁵ Ez az 1705-ben már elkészült, de csak két évvel később kiadott szabályzat lerövidítése és így mintegy összekötő láncszemet képez az 1707. évi Regulamentum Universale és az ónodi haditörvénytár felé.

Az 1706. évi szabályzat kizárólag táborig használatra készült. Ez is bizonyítja, hogy a szabályzatnak milyen komoly szerepe volt a csapatok életében. Az előszó hangsúlyozza, hogy ez csak ideiglenes rendszabály, a részletesebbek elkészültéig. Ezért bővebben nem is foglalkozunk vele, csak az előszóának egy részét idézzük, mely jól világít rá arra, hogy Rákóczi milyen jelentőséget tulajdonított a szabályzatoknak. „... s annyival inkább már tapasztaltuk is, hogy a jó rendtartás és annak bizonyos igazgató Regulái nélkül, a hadakozásnak, hasznossan folyni nem lehet. Ahoz képest akarván ebben, más Keresztyén hadakozó Nemzetek dicsüretes példáját is követnünk, minek előtte több dolgoknak, s állapotoknak — is bővebb leírásával készülni kezdett Hadi Törvényeink, és egyéb Rendszabályaink fel-tett szándékunk szerint ki-adatnának, ekar-tuk azoknak némely főrészét, rövidebb formában a dolognak hamarébb voltáért előre-is közönségesé tennünk, (hogy az alatt-is hadaink jó rendben foglalván magokat, minden tilalmas dolgokat, s rendtelenségeket el-távoztathassanak, és az tudatlansággal senki magát ne menteget-

²⁴ HIL. Kuruckori gyűjtemény. Desseffy Ferenc eperjesi várparancsnoknak címzett példány.

²⁵ Országos Széchényi Könyvtár R. M. K. I. 1718.

hesse, s ahoz való bizodalombul a gonosz cselekedetre okot ne vehessen magának) ...“

1707-ben adta ki Rákóczi az általános hadiszabályzatot, a Reglamentum Universale-t. Minthogy ez a legjelentősebb a kuruckori katonai szabályzatok közül, ezzel kissé részletesebben kell foglalkoznunk.

A Reglamentum Unversale²⁶ foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy miért kell a hadseregnek szabályzat? A császári csapatok gyakran győznek. Mi az oka? Talán vitézebbek, számosabb a császári haderő? Nem! A magyarok vitézebbek, jobban bírják a fáradoalmakat, A császári hadsereg győzelmeinek oka az „ő hadakozásának kemény rendtartása“-ban rejlik. Ki kell tehát venni az ellenség kezéből annak legfőbb fegyverét „...s azon eszközt, azon fegyvert... kivéven ezekből; az önnön maga fegyverével emésszük meg felfuvalkodott hatalmát... tudniaillik, midőn a Hadi jó rendtartásnak erejét kezünkbe vesszük, s ahoz honnyi szült természetünknek türhetőbbségét, népünknek számosabb, frissebb; s virgoncabb, munkatehetőbbségét, a magyar ugyan született vitézkedő vérmes indulatot intézzük; igen-is, ki-vesszük hatalmaskodó eszközeinek s fegyverének erejét kezökből ellenségünknek.“ Mindez jól mutatja, hogy — amint ezt Rákóczi maga is világosan felismerte — a kuruc haderő számára jó, általános érvényű szabályzatokra volt szükség, hogy összekovácsolódva, sikeresen vehesse fel a harcot a császári hadsereggel.

A Reglamentum Universale hét részre oszlik. 1. Részletesen szabályozza mindenekelőtt a fizetést, a tisztekét és közvitézekét fegyvernemenként külön-külön. A továbbiakban a következő kérdésekről intézkedik. Ezredek létszáma, tisztí kinevezések és elmozdítások, mezei és kerületi tábornokok hatásköre, „udvari avagy testőrző hadak“, tüzéség és helyőrségek, általános határozatok. Az olyan századost, akinek hanyagságából a század széteszlik és két egymást követő hadiszemlén is létszámának több mint fele hiányzik, a haditörvényszék megfosztja tisztségétől. A hadellátás megkönnyítése végett az ország három generalátusra oszlik, minden generalátusnak külön szervezete van. Mindegyikben külön hadbiztoság működik.

2. A csapatok fizetéséről, ellátásáról szól. Igen érdekes, hogy ezredenként pénztárt állítanak fel. A nyári hónapokra kijáró fizetésből minden forint után egy garast levonnak. Ebből az ezred pénztára a tisztek kiszállási díjait és a szerencsétlenül járt katonák és tisztek segélyeit fizeti.

3. Intézkedik a hadi szemlékről, az újoncállításról. Minden ezredet májusban és novemberben általános szemle alá vesznek, azonkívül kéthavonként felülvizsgálják, az ezred tényleges létszámát pedig havonta kimutatásban kell közölni. Csak a tényleges létszáma szabad felvenni az élelmiszert és abrakot. A szemlére az ezredeket kiállító vármegyék is elküldik megbizottjukat. A hiányokat a medgye a téli hónapok alatt

²⁶ U. o. R. M. K. I. 1733.

köteles pótolni. Az elesett katonák lovait és fegyvereit számon kell tartani és más katonáknak kell adni. A szemlebiztosok minden kihágás, panasz ügyében nyomozhatnak. A kihágásban találtakat fogságra vethetik.

4. A téli szállásolás szabályait tartalmazza. Az őszi szemle után az ezred téli szállásaira vonul. Itt nyugodalmasan kell viselkednie. Élelmet csak az őszi szemlén megállapított létszám után vehet fel. Ha a téli szállásról hirtelen kell távoznia, a vezénylő tábornok értesíti a hadbiztosságot, hogy hány napi élelemre van szükség. Téli szállásra vonuláskor vagy onnan távozáskor a hadbiztosság a vonulási irányban megállapítja az élelmező állomásokat.

5. A hadi pénztárak és a csapatok fizetésének rendjét szabályozza.

6. Igen fontos kérdéssel, a hadbiztosságok feladataival foglalkozik. Három hadbiztosi kerület van. Gondoskodnak a hadak élelmezéséről, a raktárak megtöltéséről. A várakban mindenkor legalább egy évi élelemnek kell lennie. Az éléstárak felügyeletére megbízható élelmestereket rendeljenek és állandó szállító szekerekről gondoskodjanak. A beszolgáltatott élelmiszerekről pontos kimutatást kell vezetni számadással.

7. Végezetül a katonai törvénykezésről intézkedik.

A Regulamentum Universale a Rákóczi-szabadságharc delelőjén készült. Ez tükrözi tehát, hogy a kuruc hadsereg szervezete milyen volt fénykorában. A Regulamentum Universale megszerkesztése kétségtelenül Rákóczi hadvezéri pályafutásának egyik legjelentősebb állomása volt. A Regulamentum Universale betartására Rákóczi nagy súlyt fektetett. Megküldötte a magasabb katonai egységeknek. A tisztek és alárendeltjeik kötelesek voltak e szabályzat pontjai szerint eljárni. Még a polgári hatóságokra is vonatkozott — amennyiben ezek ügykörét érintette — betartási kötelezettsége.

Röviden kell még foglalkozni a hadi törvénytárral is, melyet 1707-ben a Regulamentum Universaleval együtt terjesztettek az ónodi országgyűlés elé.²⁷ Ez ugyan zömmel a büntetéseket tartalmazza, de egyúttal, mint azt látni fogjuk, szabályzat jellege is van. A hadi törvénytár elsőnek az emberöléssel foglalkozik. A tiszt elleni támadást halállal bünteti. Szigorúan, legtöbbször halállal bünteti a tolvajlást is. Részletesen taglalja a katonák kötelező magatartását. Érdekesebb pontjai: Fellebbvalók iránti függés és engedelmisség; Amíg a harc tart, tilos zsákmányolni kezdeni; Aki a táborban ok nélkül lövöldöz, azt megpálcázzák; Aki eskütételkor vagy hadiszabályok és parancsok olvasása idején nincs jelen, azért reá is kötelezők azon eskük és parancsok

Nagy teret szentel az őrszolgálat ellátása kérdéseinek. Strázsán, aki ok nélkül lő, kiáltoz, vagy hangosan beszél és ebből baj származik, azt agyonlövik. Aki strázsán századával nem jelenik meg, háromnap fogságot kap. Aki strázsától elfut — kivéve, ha ellenség úzi — meghal.

²⁷ A Magyar Országí confoederalt nemes Statusok és Rendeik Részéről szabott Hadi Regulák, Articulusok, Edictumok, és Törvények. U. o. R. M. K. I. 1734.

Ha valaki leszáll strázsán lováról, vagy sétál, megpálcázzák. Ha valaki strázsán lerészegedik, ha tiszt, lefokozzák, ha közlegény, megpálcázzák. Ha ebből baj támad, meghal. A strázsán nem szabad kiállítani senkit a kijelölt időnél hosszabb ideig. Tiltja, hogy bárki is elhagyja zászlaját tisztje tudta nélkül. A szökevényekre halálbüntetést szab ki. Hasonlóképpen tiltja az összeköttetés fenntartását az ellenséggel. Az ellenséggel való cimborálást, az árulást halállal bünteti. Igen részletesen szabályozza a fegyverek és hadiszerek karbantartását.

1. Fegyverét mindenki tisztán tartsa. Fegyvert csak annak rendeltetésére szabad használni.

2. Akinek fegyvere a szemlén nem sül el, megpálcázzák.

3. Aki szükségtelenül lövöldöz vagy rongálja fegyverét, a fölött haditörvényszék ítél.

4. Aki fegyverét elveszti, vagy ellopja, azt első ízben kisebb, második ízben nagyobb mértékben megpálcázzák és a táborból elcsapják.

5. Aki más puskaporát, stb. ellopja, azt első ízben megpálcázzák, második ízben főbelövik.

Ugyancsak részletesen szabályozza a hadiszemlék, a mustrák rendjét. Szemle legyen minden hónapban, melyen minden tiszt és közlegény megjelenjék hópénze elvesztése terhe alatt. Ha valaki a szemlén nem saját fegyverével vagy lovával jelenik meg, azt megbüntetik. Az elsőkötték és távollévők neveit jegyzékbe kell venni. A szemlebiztosok a szemléről a vezénylő tábornoknak jelentést tesznek.

Végezetül pedig a hadbíróság intézményéről és a haditörvényszék eljárásáról intézkedik.

E rövid ismertetésekből is képet lehet alkotni arról, hogy milyen szerepük és jelentőségük volt a szabályzatoknak, a regulamentumoknak, a kuruc hadsereg megszervezésében és összekovácsolásában. Rákóczy és legközelebbi munkatársai felismerték ezt. Szigorúan megkövetelték, hogy tiszték és katonák ne csak tudjanak a szabályzatokról, hanem azt is, hogy ismerjék is és ezek pontjai és szelleme szerint tevékenykedjenek. Bercsényi téli szállásolási utasításának²⁸ 21. pontjában olvashatjuk a következőket: „Mind ezen Punctumok pedig minthogy nem csak úgy tétetnek föl, hogy azok csak új hirül olvastassanak, hanem azoknak megtartásával az Ország Lakosi és Hadviselők között a jó rendtartás gyökerezessék, az egy értelem és szeretet nevedhessék, az Hadviselők az engedelmességre szoktathassanak. És a szabad szárnyon járók zaklatási megszűnyenek, és a föl és alá járók, s csavargók, Istentelen kártékonyok megzaboláztassanak.” Ha pedig valaki önkényesen túltette magát a szabályzatokon, azt súlyosan megbüntették: keményen megpálcázták, súlyosabb esetben „meglövöldöztették”, azaz agyon is lőtték. A kuruc hadseregben megvalósult Zrínyi Miklós álma: az önálló magyar

²⁸ Rákóczy Ferenc Particularis Regulamentumának Punctumi 1706. U. o. R. M. K. I. 1723.

nemzeti hadsereg. Rákóczi, e hadsereg szervezője, magáévá tette Zrínyi felismerését, hogy egy hadsereg csak akkor érhet el komoly eredményeket, ha általános érvényű, részletes és jó szabályzatokkal rendelkezik.

A Rákóczi-szabadságharc elbukott. A nagymajtényi síkság, ahol Károlyi áruló módon letette a fegyvert, nemcsak a kuruc hadsereg, hanem közel százötven évre az egész magyar nemzeti haderő temetője lett. 1715-ben a magyar országgyűlés elfogadta a közös, osztrák-magyar hadsereg felállításáról szóló törvényjavaslatot. A magyar nép fiai most már német ruhában, német vezényszóra, a Habsburg-dinasztia érdekeiért ortották vérüket. Ez alatt az idő alatt magyar katonák számára úgyszólván nem jelent meg magyar nyelven szabályzat, kizárólag latin — és főként — német nyelvű szabályzatok láthattak napvilágot. Ez a hadsereg nem volt magyar hadsereg. De 1848-ban, amikor győzött a magyar forradalom, a forradalom legjobb vezetői, élükön Kossuth Lajossal, nagy küzdelmet folytattak, hogy a forradalom vívmányainak védelme céljából életre hozzák az önálló magyar nemzeti hadsereget.

Az 1848—49-es katonai szakirodalomnak jelentős szerepe van az új magyar hadsereg megteremtésében. Hogy megfelelően értékeljük a szabadságharc katonai szakirodalmát, meg kell állapítanunk, hogy az 1848-as forradalom előtt közel 150 éven keresztül magyar szerzőtől származott, magyar katonai szakirodalom nem létezett. Sőt még a korábbi időkből származó magyar hadtudományi hagyományok is már-már feledésbe mentek. 1848—49-ben tehát mindent előlről kellett kezdeni. A hadsereg megszervezésében és a hadsereg kiképzésében nagy szerep hárult a magyar katonai szabályzatokra. Felismerte ezt a kormány is és felismerték a hadsereg tisztjei is. Így nem egészen másfél év alatt a katonai szakmunkáknak és szabályzatoknak egész tömege, mintegy húsz katonai szabályzat készült el.

Két kérdést kell előljáróban felvetni. Az egyik az, hogy e szabályzatok nem csekély része egyszerűen az osztrák szabályzatok fordítása, más része, még az eredeti munkák is, erősen támaszkodnak a császári hadsereg szabályzataira. Ez azonban nem meglepő, hiszen szerzőik mind a monarchia hadseregében kapták kiképzésüket. A másik kérdés az, hogy 1848—49-ben — a korábbiakkal ellentétben — már az egyes fegyvernemeknek külön-külön is volt szabályzatuk, pl. a Huszárok kézikönyvecskéje, vagy a Kézikönyv a honvéd tüzérség számára, stb. Ez már egy újabb fejlődési fokot jelent. Az egyes fegyvernemek fejlődése, fontosságának növekedése megkövetelte azt, hogy külön-külön alapos fegyvernemi kiképzésben részesüljenek a katonák.

Gál Sándor, az egyik legjelentősebb szakíró leszögezte, hogy az új honvédség kiképzésénél milyen alapelvet állítsanak fel. Ezt írja a Szuronyvitan a gyalogság számára c. szabályzatában: „Mivel a háborúban csak az egyszerűt lehet haszonnal alkalmazni, olyankor pedig kevés idő jut az újoncok oktatására, annál fogva a szuronyvívásbani oktatást is a legegyszerűbb s föltétlen szükséges műveletekre kell szorítani s

minden mesterkélést mellőzni. Nem lehet tehát célunk vívómestereket képezni, hanem csupán oda törekedni, miszerint a katona megtámadásnál s védelemnél olly egyszerű dőféseket, s védleteket tanuljon meg, melyeket még a terhesen felmálházott s hadmenetben kifáradt gyalog is képes legyen végbevenni.²⁹ Az idő sürgetett, tehát a katonának gyorsan kellett megtanulnia a legszükségesebbeket. De Gál egyúttal szakított a már erősen elterjedt porosz szoldateszka mutatós, de értelmetlen formaságai-val is. Ha már a „Szuronyvitannál“ tartunk, meg kell jegyezni, hogy Gál ajánlja a szuronyharcot lovasság ellen is, amelyet — és az e korban nagy újtásnak számított és nagy csodálatra adott okot — a 48-as honvédsereg gyakorta sikeresen alkalmazott.

Gál más helyen arról is beszél, hogy miért van szükség a szabályzatokra: „Hogy a jelen európai átalakulási mozgalomnak következtében a bel- és külbátorság fenntartására alakuló magyar nemzeti őrsereg dicső rendeltetésének tökéletesen megfelelhessen, ezen szabályzatok ideiglenesen, t. i. míg a nemzeti őrsereg országosan és törvényesen rendeztetik, és a legterjedelmesb szabályzatok a sajtó alól kiszabadulva közre bocsájtatnak, zsinórmértékül ajánltatnak. Ennélfogva feltételek, hogy a nemzeti őrsereg, század-osztály, s zászlóalj-vezérloji azon vezényszavakat s elveket, melyek a legkorszerűbb magyar hadi munkálatok nyomán ezen szabályzatokban foglalvák annál is inkább útmutatásul használandják, mivel világtörténelmileg való, miként csak egység és teljes összefüggés által lehet az illy őrsereget nagyszerű hivatásához, millyen a csend és közbátorság fenntartása — tökéletesen kiképezni. Továbbá, hogy minden a közbátorság és csendet veszélyező erőhatalom ellenében a hős magyar nemzeti őrsereg a többi bekebelezett nemzetekkel egyesülten mintegy eldöntő súlyerő mérlegbe vethese magát, mindenekfelett szükséges, hogy a fegyverhez álló s harcolható nemzeti őrsereg testülteit... még a rend és fegyelem szelleme is — mint akármely harczerőnek talpköve — áthatja.“³⁰ Majd ismét más helyen a következőket írja: „A katona célszerű és sikerdús kiképzésének első föltétele abban áll, hogy megfelelőleg erényessé neveltesék, és becsületteljes pályáról kellő fogalma legyen. E végett már az eskü letételénél kell őt ezen tény fontosságáról és annak egész terjedelméről, melynek teljesítésére magát ünnepélyesen kötelezte, tökéletesen felvilágosítani; a különféle szolgálati szabályokat, mint a hadiczikkeket is, fel kell neki gyakran olvasni és anyanyelvén megmagyarázni. E fölött az ujoncz huzamosabban szolgált derék katonának fölvi gyázata alá adatik ki őt jóakarattal és nyájasan kötelességeivel megismerteti és reá tanítja: miként kell ruházatát, fegyverzetét és pus-káját kitisztogatnia, és ezeket mindig használható állapotban tartani.“³¹

²⁹ Gál Sándor: Szuronyvitan a gyalogság számára, t. i. a puskának vífegyver gyanánti használata gyalog és lovas ellen. Pest, 1848. IV. old.

³⁰ Gál Sándor: A nemzeti őrsereg oktatási, gyakorlati és őrszolgálati szabályzata. III—IV. old.

³¹ Gál Sándor: Oktatási szabályzat a magyar gyalogság számára. Pest, 1848. II. old.

A továbbiakban kifejti, hogyha az előljárók a szabályzatok oktatását mindig szem előtt fogják tartani, nem marad el a siker: a katonai kötelességtudás, a szabályzatok előírásai, és szelleme minden beosztottjuk végéig fog válni.

A fiatal magyar honvédseregben az egyik legfontosabb feladat a szilárd, de öntudatos, minden igaz hazafira kötelező fegyelmi megteremtése volt. „A magyar nemzeti őrseregnek kötelező szabályai“ 2. fejezete a hadi fegyelemről a következőket mondja: „... minden alattvaló köteles fegyver alatt, úgy szinte a nemzeti őrseregi intézet érdekében előforduló minden körülményekben, az előljárók parancsát nyomban minden ellenvetés nélkül teljesíteni, azért a legcsekélyebb visszazómlálás, a vett parancs halogatása vagy annak bonczolgatása, már magában véve is fenytésre érdemes. A közjó előmozdításának óhajta és saját becsülete ösztönözzön mindenkit a rendeletek pontos teljesítésére. Minden rendszerető férfinak kivált a fegyveresnek, a főjellem: az előljárók tiszteletbentartása és azok iránti engedelmeség, a legjobb törvények is sikertelenek, ha azok áthágóit a fenytés nem sújtja.“³² Nem akármilyen fegyelmet követeltek meg a 48-as honvédtől, nem a császári hadsereg pálcára és kikötésre alapozott vakfegyelmét, hanem a forradalmár öntudatos vasfegyelmét. A 48-as honvédek meg is értették ezt. Bem tábornok, katonáinak rajongásig szeretett Bem apója, pl. híres volt arról, hogy tisztjeitől és katonáitól milyen feltétlen fegyelmet követelt meg. Parancsmegtagadásáért vagy a parancs nem pontos végrehajtásáért haditörvényszék, börtön, sőt főbelövés járt. Szigorú, kemény katona, energikus, érélyes parancsnok volt és mégis sokkal népszerűbb volt, mint az ilyen kérdésekben liberális Görgey, aki a parancsok megtagadása vagy rossz teljesítésében maga mutatott példát.

De vajjon csak a katonák ismerték-e fel a szabályzatok jelentőségét és a kormányzat vagy a politikusok nem? A kormányzat és maga Kossuth is világosan látta ezek nagy szerepét és jelentőségét. Erről tanuskodik 1849. máj. 12-én Görgeyhez intézett levelének egy része: „Kimondhatatlanul fogok örvendeni, ha Hadügyminiszter ur szives leszen akkint intézkedni (s ezért semmi materialis áldozatot nem sokalandok), hogy legyen katonai törvényünk és legyenek megállapított szolgálati szabályaink — hadd tudja minden ember, minő kötelességeket vállal magára, mily törvények alatt él, s mi vár reá, ha egy vagy más kötelességet nem teljesít.“³³ De nemcsak ez a kis levélrészlet tanuskodik erről, hanem Kossuth egész életműve is. Irathagyatékának egyik csomója őrzi Kossuth hadtudományi dolgozatait.³⁴ E munkákban több elkészült szabályzatot és szabályzattervezetet találunk. E munkák nemcsak hadászati és harcászati kérdésekkel foglalkoznak (Had- és Csata-tan elemei), hanem az egyes fegyvernemek problémáival is (Gyalogsági iskola, A tüzéri kar

³² A magyar nemzeti őrseregnek kötelező szabályai. Pest 1848. 11—12. old.

³³ Országos Levéltár. OHB 1849: 6628. Idézi Kossuth Emlk. I. 362. old.

³⁴ Országos Levéltár. Kossuth turini irathagyatéka 555—580. számok.

csatarendi felosztása; Vezéreszmék a lovassági csatatanból; stb.). E művei ma még feldolgozatlanok és kiadatlanok.

Munkái főleg emigrációja korai időszakában készültek, de az, hogy a szabadságharc leverése után is foglalkozott a katonai szabályzatokkal, mutatja, hogy milyen jelentőséget tulajdonítottak azoknak. Minthogy Kossuth korábban alapos katonai kiképzésben nem részesült, a korabeli nyugati katonai szakirodalom tanulmányozása után írta hadtudományi dolgozatait, de nem egy helyen érvényre juttatta bennük a szabadságharc tanulságait. Ebben az iratsomóban található Kossuth egyik jelentős hadtudományi munkája, a „Had- és Csata-tan elemei”,³⁵ melyet 1850-ben Kutahiában (Törökországban) írt. E műve Übel: Kurs der Taktik und Strategie c. Svájcban megjelent munkájának tanulmányozása után készült. E mű ismertetése és méltatása külön tanulmányt igényelne, melyhez alaposan kellene tanulmányozni Übel és más korabeli nyugati katonai szakírók munkáit. Így meg kell elégednünk szerkezetének ismertetésével. Két részre oszlik (Támadás, Védelem) és mindkét rész 2—2 fejezetre (Stratégia, Taktika). Ezen belül következnek az egyes alfejezetek, melyekben mondanivalóját pontokba szedi. Mindössze két gondolatát olvassuk végig figyelmesen, mert mindkettő mutatja Kossuth haladó, előremutató álláspontját. Az első:

„§. 4. Már a hadsereg száma, felszerelése, szervezete is mindenek felett a nép áldozatkészségétől, ez viszont ismét a háború erkölcsi indoka iránti rokonszenvtől függ. Tehát már a hadsereg előteremtésében legtöbb függ ezen erkölcsi rügónak felhasználásától.

§. 5. Csak így lehetséges, hogy a nép a hadsereget nem nyommasztó tehernek; hanem azon néperdekek biztosítójának s képviselőjének tekintse, melyeknek valóításához boldogságát köti, s azért irántuk lelkesedve van. Csak így lehetséges, hogy a nép a háborút nem reakénszerített tehernek, hanem önkéntes erőködésnek tekintse, s annak áldozatai alul magát kivonni ne iparkodják.

§. 6. Hogy pedig ezen áldozatkészség a népben meg ne csökkenjen, erre nem elég a háború indoka iránti rokonszenv. — Erre a hadsereg szellemének kell folyvást elevenítőleg hatnia.“

Tehát — mint azt Kossuth kifejti — ha a háború legközvetlenebb jelenségeiben anyagi természetű is — az mégsem egyszerűen matematikai számítások tudománya. Gondolataiban az igazságos és igazságtalan háborúról szóló tanítás fedezhető fel és a hadseregben folytatandó politikai munka fontosságának felismerése.

Másik gondolata: „§. 13. Katonai szempontból a háború célja: az ellenséges hadsereget megsemmisíteni.” Majd alább: „Az ellenséges hadseregnek nemcsak meg kell veretnie, (tactical győzelem), hanem úgy kell megveretnie, hogy magát ne restaurálhassa (stratégiai győzelem) különben nem lesz megsemmisítve s ez nem lévén, a háború célja nem lesz

elérve. Ezeket az elveket a szabadságharc alatt nagyon sokan, mindenekelőtt Görgey, nem vallották magukénak. Amikor arról beszélünk, hogy a szabadságharc bukásának a többi között a katonai vezetés hibái is okozói voltak, mindenekelőtt e kérdésre kell gondolnunk.

A szabadságharc bukása után ismét megszűnt az önálló magyar hadsereg. A kiegyezés után létrehozott magyar honvédség is lényegében csak a monarchia hadseregének egy részét képezte. Ez a hadsereg az I. Világháborúból csaknem teljesen szétverve és teljesen demoralizálva került ki. A polgári köztársaság, a Károlyi-kormány idején a hadsereg — ha ez lehetséges — még tovább dezorganizálódott és demoralizálódott. A Károlyi-kormány, amely nem hozott létre erős magyar hadsereget, az entente hatalmak nyomásának nem tudott ellenállni és önként kiadta kezéből a hatalmat.

Ezzel bekövetkeztek a Magyar Tanácsköztársaság napjai, a magyar munkásosztály addigi harcainak leghősibb négy hónapja. A Magyar Tanácsköztársaság egy szétzüllesztett, megvert, demoralizált hadsereg maradványait kapta örökül és e romokból kellett megteremtenie a magyar proletárdiktatúra védelmezőjét, az új forradalmi hadsereget. Ezen törekvés megvalósítása során szilárd alapot talált a magyar munkásosztály forradalmi lendületében. Ezt a hadsereget gyorsan kellett megszervezni, gyorsan kellett kiképezni, hogy a proletariátus államára mindenfelől acsarkodó intervenciók fenevadak ellen fel lehessen venni a küzdelmet. Ezek a feladatok nem mindennapi erőfeszítéseket követeltek, mert — hogy ezek sikeresen megvalósulhassanak — meg kellett teremteni az új parancsnoki kart is.

E feladatok megoldásában súlyos hiány volt az, hogy hiányoztak a forradalmi hadművészet oktatására megfelelő új szabályzatok. Vajjon nem felelt volna meg a régiek ideiglenesen? Nem! Az osztrák-magyar hadsereg hadművészetéről már a világháború során kiderült, hogy még a burzsoá államok hadművészete között is elmaradott volt. Az új forradalmi hadművészet elterjesztésére tehát annál kevésbé lehettek volna alkalmasak. A Hadügyi Népbiztosság azonnal hozzáfogott tehát az új szabályzatok kidolgozásához, ezek azonban egy kivételével az idő rövidsége miatt már el nem készülhettek. Így meg kell említeni a harcászati szabályzatnak szánt Tábori Kézikönyvet, melynek első fejezete elkészült, 10.000 példányban ki is nyomták, azonban a csapatokhoz már nem tudták eljuttatni.³⁶

A szabályzatok hiányát esetenkénti utasításokkal és úgynevezett szabályrendelettel pótolták. Ha a Rendeleti Közlönyt végignézzük, akkor tucatjával találunk ilyen szabályrendeleteket. Érdemes néhány ilyen utasítást és szabályrendeletet megemlíteni: Fegyelmi fenyítőhatalom gyakorlása; Utasítás a keleti hadseregparancsnokság által kinevezett poli-

³⁶ A Tábori Kézikönyv I. fejezetét 1919. jún. 14-én terjesztették fel jóváhagyásra, majd kinyomtatták. Nyomatott példánya eddig még nem került elő, csak eredeti kézírata ismeretes. HIL. VHP./52. csomó. 217. sz. okm.

tikai megbízottak részére; Általános irányelvek a csapatok gyakorlati kiképzéséhez; Védőutasítás a II. védőszakasz részére; A harcászati (alsóbb) vezetés technikája; stb.

Az utasítások általános alap gondolata: a katonákat a legrövidebb idő alatt a legfontosabbakra kioktatni. Ennek érdekében a kiképzési anyagot a minimálisra csökkentették. Ezt példázzák a puskával történő kiképzés követelményei: tüzelés álló, térdelő, fekvő testhelyzetben; célbaemelés állva, fekvve, menet közben; zárcsapó kinyitása, zárdugattyú ki- és betolása, zárcsapó becsukása állva, fekvve, menet közben; billentyű elcsattantás; puská töltés, különböző testhelyzetekben

Az egyetlen elkészült szabályzat „A menetzászlóalj kiképzési módja” mindössze 20 oldal terjedelmű. E szabályzat 3 részre oszlik:

1. Már kiképzettek kiképzési fokának megállapítása.
2. A kiképzettek továbbképzése.
3. Ujoncalakulatok kiképzése.

A kiképzési időre a szabályzat hat hetet állapít meg. Ez alatt kellett elsajátítani az anyagot az egyes harcos harc kiképzésétől egész a század-harc kiképzéséig. Ennek is a már fent ismertetett alap gondolat a vezér-elve: a legrövidebb idő alatt a legszükségesebbeket.

Igen fontos volt a hadsereg forradalmi fegyelmének megteremtése. Ennek érdekében április 16-án a Forradalmi Kormánytanács kiáltványt bocsátott ki a vörös katonákhoz.³⁷ A kiáltvány röviden a következőket tartalmazza: „Fegyelem nélkül a forradalom nem egyéb anarchiánál. A forradalmi fegyelem az a beton alapzat, amelyre a forradalom alkotásai felépülnek. Minden forradalomnak, amely nemcsak győzni, hanem élni és véglegesen berendezkedni is akar, legelső gondja az egységes, szilárd, harcrakész, vasfegyelmű hadsereg.” A hadseregnek kell sakkban tartani az országon belül az ellenforradalmi elemeket. A megdöntött uralkodó osztályok, ha meglapulnak is, nem nyugszanak bele véglegesen a vereségbe. A vörös hadseregnek minden reményről le kell szoktatni a régi rendszer uralkodó osztályait és rétegeit. Másrészt azért van rá szükség, hogy lehetetlenné tegyen minden külső támadást, amely meg akarja dönteni a proletárdiktatúra eredményeit. E hadsereg minden katonájának tökéletesnek kell lennie testileg, lelkileg, szellemileg.

„A Vörös Hadsereg minden egyes katonája féltékenyen őrizze az egész hadsereg tiszta forradalmi erkölcsét és szelplőtlen becsületét.” Aki nem oda való, azt el kell távolítani. „Az a katona, aki kívül-belül nincs acélból, az összeroskad a forradalom vasfegyelme alatt... feltétlen fegyelmet követel ebben a hadseregben mindnyájunk ura: a forradalom.” Mindenki a Tanácsköztársaság parancsát teljesíti ebben a hadseregben. „Ezek a parancsok kemények, szigorúak, mint a proletár ökle. Ezeknek engedelmessé kell lenni, ezeket követni kell. A Vörös Hadsereg fegyelme nem tűr ellentmondást, sem habozást. Aki a fegyelmet sérti, az ellenforra-

³⁷ Szabályrendeletek. 25. szám.

dalmár!“ A jó vörös katona gondoskodik arról is, hogy minden bajtársa teljesítse a kapott parancsot. A vörös katona tartózkodik minden kiscsapongástól, nem lop, nem rabol. Aki ilyenről tud, köteles arról gondoskodni, hogy a Vörös Hadsereg megszabaduljon az ilyenektől s a „bűnös forradalmi törvénszék elé kerüljön!“ A Vörös Hadsereg hivatása a nép védelme, amely a dolgozók boldog, új országát építi. **„VÖRÖS KATONÁK! FEGYELMET KÖVETEL TÖLETEK A FORRADALMI KORMÁNYZÓTANÁCS.“**

A forradalmi vasfegyelem megteremtése érdekében szabályrendeletet adott ki a Hadügyi Népbiztosság a parancsnokok fenyítő hatalmának gyakorlásáról.³⁸ Mindenféle esküdtszék azonnal megszűnik, a fenyítő hatalmat kizárólag a parancsnok gyakorolja. A politikai megbízottnak ellenőrző joga van, de kötelessége e téren támogatni a parancsnokot. A fronton a parancsnoknak jogában áll az engedelmességet szükség esetén fegyverrel is kieroszakolni.

Ezeknek az utasításoknak meg is lett az eredménye: a magyar Vörös Hadsereg fegyelme egyre jobban megszilárdult.

Külön utasítások jelentek meg a politikai megbízottak részére. Erdemes tehát ismertetni az egyiket, a keleti hadseregparancsnokság által 1919 ápr. 26-án a politikai megbízottak részére kiadott utasítást.³⁹

1. A politikai megbízott mindig erélyes legyen, ha kell vegye igénybe a büntető rendelkezéseket.

2. A parancsnokkal egyetértve a legmegbízhatóbbakból szervezzen fegyelmi gárdát, ezekkel gondoskodik a fegyelem megtartásáról.

3. A politikai megbízott legyen a katonák jóléti gondozója.

4. Ismerje a hadihelyzetet és segítse a parancsnokot a feladatok megoldásában.

5. Kötelessége fenntartani a fronton vagy a front mögött lévő csapatok harci készségét.

6. Mindent el kell követnie a fegyelem megszilárdítása érdekében. Agitációs munkával meg kell értetnie a katonákkal, hogy a proletárhaza csak lelkesedéssel meg nem védhető.

7. A parancsnokok kötelesek a politikai megbízottakat e tevékenységükben a legmesszebbmenőig támogatni. A politikai megbízottak egyetértésben működjenek a parancsnokkal. A vörös katonákkal és a parancsnokokkal a legudvariasabbak legyenek. Ez azonban nem azt jelenti, hogy szükség esetén ne a legnagyobb eréllyel lépjenek fel.

8. Ahol fegyvelemsértést vagy ellenforradalmi akciót tapasztal, ott foganatosítsa a legerélyesebb intézkedéseket.

9. A politikai megbízottaknak nem szabad a hadművelési ügyekbe beleavatkozni.

³⁸ Szabályrendeletek. 35. szám. 1919. máj. 31.

³⁹ HIL. VHP/44. csomó, 206. sz. okm.

10. Kötelessége gondoskodni, hogy a parancsnok parancsait és utasításait haladék nélkül végrehajtsák. A parancsot nem teljesítők a proletariátus diktatúrájával helyezkednek szembe és ezekkel úgy kell eljárni, mint a proletárdiktatúra árulóival és ellenségeivel.

A Magyar Tanácsköztársaság idején a politikai megbízottak számára más utasítások is jelentek meg, de ez az, amelyik a legsokoldalúbban foglalkozik feladataikkal.

Ezek az esetenként kiadott utasítások ideiglenesen helyettesíthették a kidolgozott szabályzatokat, de azokat semmi esetre sem pótolhatták. A Magyar Tanácsköztársaság vezetői felismerték ezt és nem rajtuk, hanem az idő rövidségén múlt, hogy az új szabályzatok nem jelentek meg.

Az eddigiek alapján tehát a haladó magyar katonai szabályzatok fejlődésének vonalát a következőképpen rajzolhatjuk meg.

Legkorábbi szabályzataink nem általános érvényű szabályzatok voltak. Ennek oka az, hogy nem volt szervezett magyar hadsereg, az egyes várórségek pedig önálló szerepet töltöttek be. Mindaddig nem jöhettek létre általános érvényű szabályzatok, amíg az önálló nemzeti hadsereg megteremtése nem vált égető szükségyszerűséggé. Kemény küzdelmet kellett vívni, hogy e szabályzatok fontosságát elismertessék a harcosokkal és tisztekkel. A szabályzatok terjesztésének és terjedésének fontos feltétele és eszköze volt a könyvnyomtatás elterjesztése. A Rákóczi-szabadságharc idején jelentek meg történelmünkben először tömegesen a katonai szabályzatok és ez a szabályzatok nyomtatásának eredménye volt. Az újkor kezdetéig, még inkább az ipari forradalomig, a technika fejletlensége miatt az egyes fegyvernemek nem válhattak szét és éppen ezért ezt megelőzőleg csak általános érvényű szabályzatok jöhettek létre. Az 1848—49-es szabadságharc idején megjelent fegyvernemi szabályzatok már a fegyvernemeknek a technika fejlődése alapján bekövetkezett szétválását jelzik. Természetesen az 1848—49-es fegyvernemi szabályzatok nem előzmények nélkül, hanem az osztrák-magyar hadsereg 18—19. századi fegyvernemi szabályzatai nyomán készültek. Hasonló a helyzet 1919-ben is. Az 1919-es szabályzatok, illetve szabályrendeletek és utasítások is a burzsoá katonai szabályzatok nyomán készültek. Legfeljebb arról beszélhetünk, hogy ezeket az adott körülményekhez alkalmazták és kísérlet történt ezek továbbfejlesztésére. Az új forradalmi hadművészet oktatására alkalmas szabályzatok szerkesztésére azonban megfelelő tapasztalatok és idő hiányában nem volt lehetőség.

Az ellenforradalom és a fasiszmus ideje alatt a haladó katonai hagyományokat igyekeztek eltítkolni vagy meghamisítani. A fasiszta hadsereg szabályzatai a dolgozók gyűlöletére nevelték a katonákat. Ezek a szabályzatok a vakfegyelmet hirdették, szándékosan kimélyítették a szaka-

déket a tisztek és katonák között. Katonai szabályzataink vezérelve 25 éven keresztül a „bot törvénye” volt.

A haladó katonai szabályzatok méltó helyükre csak felszabadulásunk után kerültek. Haladó katonai hagyományaink ma is élően hatnak szabályzatainkra. Ezek mellett azonban mai katonai szabályzataink a legmagasabbrendű hadművészet eredményeit foglalják magukban: a sztálini hadművészetet. Mai szabályzatainkban benne foglaltatnak a Szovjet Hadsereg évtizedes harcai és munkája nyomán leszűrt tapasztalatok. A Szovjet Hadsereg tapasztalatai és győzelmes harcai kétségtelenné teszi mindenki előtt, hogy a katonai szabályzatoknak hatalmas szerepük van a hadsereg életében. Legyen tanulság számunkra, hogy történelmünk egyetlen haladó korszakában sem képzelhették el az erős magyar hadsereget szabályzatok nélkül, a szabályzatok ismerete és azok feltétlen betartása nélkül.

